A NÉPI NEMZETI IRODALOM SZEMLÉLET PETŐFIJE
gépirat, autográf javításokkal (20 f / 1950 vége)

314
297
II/133

I.A népi-nemzeti irodalomszemlélet Petőfije.

Gyulai Pál estje.

Gyulai Pálon a század elejére tulment az idő.A magyar irodalmi élet egykori teljhatalmu diktátora egymásután adta fel pozcióit.Megvált a Kisfaludy Társaság elnökségétől,az egyetemi katedrától,akadémiai tisztségétől,csupán a Budapesti Szemle szerkesztését tartotta meg magának,de a lapot ekkor már nem tekintették a magyar szellemi élet egykori tekintélyes irányitójának, lassan az akadémia "hivatalos" folyóiratává,közkönyvtárak és tanári szobák kötelességszerüen járatott katalogustöbbletévé szürkült. Gyulai elszakadt a közönségtől,egyetemi tanársága utolsó éveinek egyik óráján ötszáz diák tüntetett ellene.A hivatalos tudományt egykori ellenfelei a Petőfi Társaság "fennhéjázói" szállták meg,ők lettek hangadók a tudományos közéletben,s a hütlen tanitványt a rugalmasa és inkább korszerü Beöthy Zsoltot állitották előtérbe.Gyulai a halála előtti években nem volt többé hatóerő.Ahogy Oláh Gábor találóan mondta "mint egy eleven szimbolumra" fölényes jóindulattal néztek rá a fiatalok;igy látogatta meg olykor-olykor Sándor utcai lakásában a fiatal Hatvany Lajos s csodálkozó,muzeumi tárgyaknak kijáró tisztelettel bámulta meg otromba vörös gyufáit,pecsétes attiláját. Gyulai Pál estje volt a kilencszázás évek eleje csakugyan.

Valálában magáénak tudta mind az irodalmi jobb,mind pedig az irodalmi baloldal,holott ekkor már élesen szétváltak a frontok. Egyformán elismerő szavakkal bucsuztatta Beöthy Zsolt és Ignotus.Jellemző volt ez az akkori magyar viszonyok összekuszáltságára.A baloldal megfeledkezett róla,hogy a büszkén idézett előd,Vajda János,kiméletlenül elfogult birálója előtt hódol,csupán a Rákosi Jenő klikk öregurasan goromba ellenfelét látta Gyulaiban.A jobboldal megbocsátóan átsiklott az utóbbi évek összezördülésein és áldozott tulajdonképpeni szellemi őse emlékének.S nekik volt igazuk. Tartalmilag hozzájuk tartozott Gyulai Pál,ők voltak mondanivalójának örökösei.Nem véletlen,hogy a baloldal valójában csak "a harcos Gyulai Pált","közéletünk álságának közepette a nyiltság és a jellem képviselőjét" csupán a magatartást vette észre benne.Ha mélyére néz a gyulai-páli münek meg kellett volna látnia a "vitéz kis urban" legősibb ellenségét,fel kellett volna fedeznie benne terhes harcainak és bántó izoláltságának szellemi előkészitőjét,rá kellett volna jönnie:azzal,amivel ő balfelől Gyulai jobbfelől állt szemben.Gyulai nem a citoyen volt, ahogy azt olykor gondolta Ignotus,hanem a "régi udvarház utolsó gazdája",akinél csupán esetlegesek voltak a citoyen vonások,de nem azok határozták meg.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

Gyulai Pál helytelen baloldali megitélése döntően befolyásolta irodalmi életünk alakulását.Erre a megitélésre hivatkozva csináltak programmot az ellenforradalom szellemi kufárjai Gyulai Pálból, ezzel némitották el a bizonytalankodó progressziv tiltakozókat,Gyulai Pál tekintélyére hivatkozva épitették fel reakciós társalami-irodalmi szemléletüket.Igy válhatott csak Gyulai Pál ledönthetetlen bálványvá, szellemi fétissé.

Gyulai a kiegyzés következetes hive volt.Nem politikai kényszerüség fogadtatta ezt el vele,mint szükség megoldást.Nem csak kiindulási alapot látott benne,mint ahogy bizonyos mértékig csupán annak tekintette az azt éppenhogy tudomásulvevő Vajda János,hanem végső és megfelebbezhetetlen életkeretnek tartotta.A kiegyezés müvét ő hajtotta végre az irodalomban:kritikai és irodalomtörténeti müködésének ez az igazi jelentése.A magyar szellem belső korrumpálódásának az irodalom terén ő volt a tulajdonképpeni megindituja.A Petőfi-értékelés vizsgálatánal már csak ezért is hozzá kell visszatérni,de hozzá kell visszanyulni azért is,mert az ő Petőfi-tanulmányán,"ezen a megnyilatkozásszerü"esszén -ahogy Ferenczi Zoltán nevezte-alapult minden későbbi hivatalos Petőfi arckép,Hartmann általánositó megfogalmazásában:"egy-egy Petőfi dolgozat nem volt egyéb,mint szétmálló nyilatkozata Petőfi tömören megfogalmazott itéleteinek".Gyulai volt a reakciós Petőfi-szemlélet igazi őse.

A nemesi biedermeier nevében.

Gyulai a Deák-párt hivatalos irodalomtörténésze,aki olyanszinesen és annyi szeretettel tudta idézgetni Vörösmarty Kék Komlói merengő estjeit,Petőfin,a forradalmáron ütközött meg leginkább.Saját társadalmi valósága felől ezt a Petőfit ~~nem~~ tudta ~~egyáltalán~~ legkevésbbé megérteni, Petőfi-portréjában arra törekedett,hogy bagatelizálja,esetlegeseknek tüntesse fel azokat a vonásokat,amelyek március 15.hősére.az Akasszátok fel a királyokat irójára,a segesvári halottra emlékeztettek."Nagyon becsülte magát mint illik,de csak akkor becsülte magát tul,midőn több akart lenni lirikusnál"-irta egy helyt Petőfi tanulmányában.Esztétikai problémává igyekezett szükiteni Petőfit,elválasztotta a lirikust a politikustól az irodalmat a tettől.Gyulaipálos izlése kirostálta az összesversekből azokat a müveket,amelyek ezeknek a tetteknek müvészi előrezgései,a cselekvés izgalmának költői lecsapódásai voltak.Selejtes,rossz alkotásokat látott azokban a Petőfi-irásokban,amelyekben a költő épp a maga teljes-emberségéért küzdött,amelyekben az egyéniségéhez hozzámért mélyebb társadalmi valósághoz törte át magát.Elvetette a Felhők-et,költészetének "ezt az egészségtelen részét,amely innen-onnan ragadt rá"" és Petőfi "eőszakolt"politikai liráját:"Midőn vizsgálja a mindenség végcélját,

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

az örökkévalóság titkát,a hir,a dicsőség mibenlétét,az emberi sziv örvényeit,visszapillant a multra,vagy a jelen izgalmai közé veti magát nem tesz ránk...hatást."

Mélyebb vagy pedig felszinesebb valóságélmény felől vizsgálta-e Gyulai Petőfit?A kérdésre ő maga adta meg a választ: nem tudta megmagyarázni a költőt,nem tudta feloldani ellentmondásait. A megbirálht Petőfi-müvek létrejöttét a költő "rakoncátlanságával", "féktelenségével" magyarázta."Még ifju volt"-jegyezte meg elnézően, "akit heves véralkata és rögeszméi gyakran sodortak összeütközésekre.", s aki "gyakran puszta szeszélyét is versnek vette".Az ifjui "kifejletlenség" érteti meg,hogy "mindég és mindenütt az ellenzékhez kellett tartoznia",s hogy "szerette lerántani a tekintélyt és vágyott dacolni, a közvéleménnyel," "s bizarr szeszélyi gyakran a végletekre ragadták". Azonban "alapjában véve igen komoly ember volt",s "amint komolyodott kedélye mindinkább mélyült" bizonyság erre,hogy "csendes,hü,a pedánsságig gondos férj vált belőle."Igy próbálta Gyulai a szertelen ifjuból lassan férfivá komolyodó Petőfit beültetni a Kék Komló csendesen borozgató törzsvendégei közé,igy igyekezett a nemesi biedermeier képviselőjévé átstilizálni a Pilvax kávéház kissé tulhangos plebejus költőjét.

Ennek az arcképnek az ellentmondásait maga Gyulai is érezhette,hiszen nyilvánvaló volt,hogy Petőfi "szeszélyei" nem az évek számához igazodtak,élete utolsó szakaszában volt a „legbizarabb", akkor szökött leginkább a "végletekbe a kedve.","Kedélyén különös vegyületben olvadt össze mi gyöngéd és vad,magasztos és nevetséges" -próbálta feloldani az ellentétet Gyulai és a "különös" szóban elárulta saját határait.A józan kritikus,aki hideg racionalizmussal támadt minden ködös és üresen fellengzős ellen,a "különös" szóval elakarta irracionalizálni Petőfi alakját,s ezzel objektiven bevallotta,hogy onnan,ahonnan ő nézi,a valóságélménynek arról a fokáról még nem érthető meg Petőfi.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

Gyulai középnemes volt,társadalmi-politikai élményeit a középnemesség mozgalmai határozták meg.A középnemesség különböző intenzitással,kuruc-labanc ellentéten keresztül,századokon át küzdött a dinasztiával szövetkezett arisztokrácia ellen a maga társadalmi politikai elismertetéséért.Mozgalma akkor vált igazán jelentőssé, sulyossá,mikor összefonódott a felfelé törekvő polgárság mozgalmaival, ezzel nemzetközi hátteret kapott és a kétfajta politikai akarás kölcsönösen támogatta,átjárta egymást, az egyik módositotta a másikat.Ez a találkozás hozta létre a reformkort és vitt el 1848/49 nagyszerü történelmi pátoszáig.A reformkorban-minden látszólagos egység ellenére is - azonban mindig élesen elhatárolodott egymásfelé a mozgás polgári és középnemesi oldala annak ellenére,hogy nagyobbára ugyanannak

a társadalmi rétegnek,a középnemességnek a képviselői,voltak mindkét törekvés hordozói. Gyulai a mozgás középnemesi oldalát élte meg inkább. Az 1830-as és 40-es évek lendületének gyökereit a II.József uralkodása utáni nemzeti visszahatásban kereste:"II.József kora óta a nemzeti visszahatás eszméket hintett el,melyek folytonos forrongásban tárták a kedélyeket,s alakitólag hatottak mindennemü viszonyainkra".1900-ban tartott Vörösmarty emlékbeszédében Kisfaludy Sándorban látta meg az uj irodalom ősét.

Gyulai Pál nem előlről,a polgári fejlődés,hanem hátulról a középnemesség felől vizsgálta az irodalmat.Ezért marasztalta el birálataiban Vajdát,Zilahy Károlyt,Tolnai Lajost,ezért viszonyult ellenségesen Jókai sok polgári jegyet magánhordozó müveihez,ezért nem ért fel az igazi Petőfihez.

A nemzeti kalasszicizmus ~~jegyében~~.

Gyulai a középnemesség felől értékelte át a magyar irodalmat s egy középnemesi módon értelmezett fejlődési vonalba, a refomkorba állitotta be Petőfi alakját is: " Költészetünk Kisfaludy Károly idejében az Aurora- körrel egy uj korszakot kezd meg, amely a müvészit a nemzetivel mindinkább összeolvasztani igyekszik s amely iránynak aztán a lirában Petőfi a legerőteljesebb és legeredetibb kifejezője. Költészetünk u.n. népies mozgalma, amelynek élén Petőfi majd Arany állottak csak folytatása költészetünk nemzetibb átalakulásának. " Ez a fejlődés Gyulai szerint a nemzeti klasszicizmusban teljesedett ki. A nemzeti klasszicizmus - amelynek fogalmát Gyulai vitte be a köztudatba - az irodalom terén ugyanaz volt, ami a politikában a kiegyezés : a középnemesség apoteózisa. Nem véletlen, hogy legnagyobb alakjának nem Petőfit, hanem a sokkal határozatlanabb, kompromisszumokra inkább hajló és ezért könnyebben meghamisitható Arany Jásnost tartották. Amint a szorgalmas tanitvány s Gyulai szépszavu népszerüsitője Beőthy irta : " Arany költészete méltó befejezése egy dicső szellemi fejlődésnek, melyben a nemzet a müvelődés legfelsőbb javaiért küzd, de azért hogy általuk a maga eredetiségét és erejét fejtse ki és érvényesitse. E kettős törekvést Arany költészete mutatja a legbensőbb összeolvadásában és a legfényesebb győzelemmel. Költészetünk fejlődhetik sőt fejlődik is tovább, de ha hü akar maradni nemzeti életünk vezéreszményeihez, ugy továbbfejlődésének alapja csak Arany lehet".

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

A Beőthy-idézet utolsó mondata mutatja, hogy a középnemességtől meghatározott irodalomszemlélet normává vált, abszolutizálódott. Tankönyvek, diszes kiadásu irodalomtörténetek vitték tovább, irodalomtörténetirói nemzedékek csak ugy merték látni a XIX. századi

fejlődés nagy vonalait, a reformkor nemzeti klasszicizmus kérdését, amint azt Gyulai és nyomában Beőthy Zsolt megrajzolta. A 48-as forradalom ebben a szemléletben bemosódott a reformkorba, egységes vonalunak tekintették a fejlődést 1825-től, sőt még régebbről 1867-ig: „a magyar szabadságharc inkább a magyar konzervativ jogoknak megvalósitásáért folyt ellentétben a francia forradalommal," - irta 1909-ben Riedl Frigyes, a kor egyik leghaladóbb irodalomtörténésze. A fejlődés kereteit változatlanul hagyták még azok is, akik a tartalmakat másképp élték meg. Igy élt tovább irodalomtörténetirásban a kiegyezés egészen napjainkig.

"A nemzeti irodalom."

A XIX. század eleji polgárság és középnemesség ideológiai sikon a nemzet kérdésében talált leginkább egymásra. A kétfajta, a polgári és középnemesi nemzet fogalmat azonban lényeges különbség választotta el egymástól. A felfelé törekvő polgárság a nemzet fogalmában felvetette az emberi haladás összes nagy, akkor időszerü kérdéseit. Ezért nem állt ellentétben ideológusainak szemléletében a hazafi és a világpolgár, nemzet és emberiség. Elválaszthatatlan egységben fonódott össze a kettő. A középnemesség a nemzetet elsősorban a saját osztálya felől, tehát a polgársághoz viszonyitva reakciósan értelmezte. A nemzeti érzésnek kuruc-labanc jelleget adott, összeszükitette, belterjessé tette. Szemléletében emberiség és nemzet már eleve nem voltak egyenrangu felek. Gyulai a Szózatról irva megemlitette ugyan, hogy itt ismét összefonódott a hazafiasság és az európai szolidaritás érzése: " Nemcsak nemzetéhez fordul, hanem Európához is, melynek eszméért küzd nemzete, méltó helyet követel tőle a többi nemzetek közt." De ebben az interpretációban már eltorzitóan a nemzeti részre esett a hangsuly s Petőfi tiszta demokratikus patriotizmusa nem fért be ebbe az egységbe. A nemzet és emberiség ellentétében a nemzet dominált, az volt az elsődlegesebb s ezzel megbomlott az ellentét egysége. Gyulaiban a középnemes határozta meg a demokratát és nem forditva.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

A hatalomra, a kiegyezés magyar államára támaszkodó Gyulai s nyomában Beőthy Zsolt elnyomtak minden kisérletet, amely egy teljesebb, polgári sikon megélt hazafisághoz akart áttörni. Ezért kényszerült Kammon kávéházbeli magányába például Vajda János, akiben amint politikai röpiratai mutatják, megvolt erre az igény. Ezért szorultak ki másodrendü ~~xxxxxxxx~~ , gyéren olvasott folyóiratok hasábjaira Tolnai müvei. A magyarság Gyulaiék müködése következtében csak elszigetelt, kimasló egyedeiben, de egyetemesen sohasem jutott el egy

polgári sikon megélt hazafisághoz. Ennek lett a következménye, hogy nemzet és haladás, magyarság és emberiség később főként a polgári fejlődés lefelémenő szakaszában mind messzebb és messzebb kerültek egymástól, mind rikitóbb és rikitóbb lett köztük az ellentét s hogy csakugyan csak a legnagyobbak, a legtisztábban látók tudták megint összekapcsolni a kettőt. A társadalom átlaga nem tudott kikászálódni bénító, középnemesi magyarkodásából. Igy válhatott csak a magyarság fogalma sokszor még a fejlődés legjobb szándéku igenlőinél is lefeléhuzó nehezékké, tragikummá, sorssá, az egyéni élet zsákutcájává.

Gyulaiék a középnemesség szük patriotizmusával telitették föl a felvázolt reformkor nemzeti klasszizmus fejlődéskeretet és általában innen nézték az egész magyar irodalmi fejlődést. Gyulai szerint Petőfi "minden balgaságát élet- és költészetben varázzsal vonta be azon eredeti magyar szellem, mely még egy magyar költőnél sem jelent meg oly teljes erőben.". A progresszió kérdése itt már fel sem merült, a hazafiság primátré vált. Ebből a szemléletből, amely sokban még Toldyra sőt Horváth Istvánra ment vissza született meg Beöthy messzire árnyékot vető volgai lovasa, ebben fogant az az irodalom-elmélet, amely szerint "az irodalom nemcsak kifejezte, hanem fenntartotta a nemzeti lelket". A szemlélet középnemesi jellegére mi sem utal jobban, mint hogy Császár Elemér, aki joggal vallotta magát Gyulai tanitványának, 1929-ben igy fogalmazta meg irodalmunk xxxxxxx "jellemét": "Faji érzés és uri felfogás ezek a magyar irodalmi lelkiségnek legmélyebben fekvő rétegei" és ezen az alapon akarta kisemmizni a magyar irodalomból Adyék költészetét. A már Gyulai Pálban meglévő ellentét kibomlott, kiteljesedett.

Középnemesi demokratizmus.

A Gyulai Pálban jelentkező középnemesi mozgalom ~~és~~ összefonódott a polgári törekvlsekkel ~~való összefonódottsága következtében~~ ezért megvoltak a maga demokratikus vonásai is. Azonban ezek ~~csak másodlagos~~, felszines voltát mi sem bizonyitja jobban, mint az, hogy mikép sikkasztották el, jelentéktelenitették a nemzeti tartalomtól meghatározott másodlagos formai problémává Petőfi demokratizmusát.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

A népdalban, a tájkép-csendéletben és a genre-képben láttagyulai és nyomában természetszerüleg Beöthy szolt is Petőfi költészetének a sulypontját. Akkor hat ránk igazán, "midőn szilaj lelke a pusztákra szabadul, az alföldi rónna végtelen én ringatja magát, hogy a legszebb tájképet tükrözze elénk, dalt mond a falu leányainak, benéz a kunyhókba, mereng a csárda romján, vigad bor mellett cigány zenével". Vagy ahogy Beöthy meghatározta Petőfi jelentőségét: "Mikor Petőfi és kora a nép elé fordult akkor hazafias költészetünk magyarságának megszerzi azt a teljességet, melyben eddig nem jelentkezett, bele iktatja

azt a mozzanatot is,mely belőle hiányzott:az izlés kétségtelen magyarságát,különösen a népi formák gazdag felhasználásával....Petőfi a teljes a népivel meggazdagodott magyarság költője."

Tody még Vörösmartyban látta a magyar költészet csucspontját,elvetette a "népies "etőfit:"nem volt érzéke a történelemhez, nem általában a nemzeti nagyság iránt a multban,s a nemzet hősei iránt,mert azok szerencsétlenségükre nem voltak sem parasztok,sem szegénylegények"-irta róla.Toldynál még kizárólagosabb volt a középnemesi szemlélet,hozzá képest Gyulaiék haladást jelentettek,azonban az ő demokratizmusoknak is megvoltak a maguk jellegzetesen középnemesi határai. Gyulai figyelmen kivül hagyta Petőfi demokratikus megnyilvánulásáit,mellőzte a későbbi évek önmagára talált tudatos költőjének müveit.Zilahy Károly Petőfi életrajzát birálva megjegyezte:"Feltünő, hogy Petőfit nem mint dalköltőt,s a specifikus magyar dal alkotóját emelli ki,ami költészezének legerősebb oldala,hanem csak általában mint lirikust.".Petőfi ~~xxxxxxxxxxxxx~~ demokratizmusának csupán arra a részére figyelt fel ~~Gyulai~~,amelyben a költő csak~~xxx~~folytatója volt a hagyományoknak, a Czuczor-féle népiességnek..Demokratizmusának felfelé legártalmatlanabb ,irodalommá veszélytelenitett megnyilvánulását,népiességét fogadta el csupán, s a népiességben sem a demokrata vonást domboritottaki, hanem azt, hogy csak igy " a nép szellemmel történő megujulás után lehetett költészetünk igazi hangja a kor hangulatának, a fejlődő nemzeti szellemnek. " ~~Gyulai~~

Gyulai Petőfi demokratizmusát alárendelte a nemzeti érzésnek, formai problémává szükitette, amely mint ilyen csak egyik önmagában jelentéktelen része volt a fejlődés tulajdonképpeni rugójának, a mindent uraló nacionalizmusnak, a középnemesi ~~eszmei~~ mozgalom legfontosabb eszmei hajtóerejének. S mennyi sajátosan középnemesi vonást hordozott egyébként is magában a Gyulai féle népiesség-szemlélet. Megjelenitette " a bor mellet cigányzenével vigadó költőt ", akinek hazafias verseit hallva " mindjárt és észrevétlen megzendül bennünk egy hang, azá az édesfájó, az a sirva-vigadó, mint népdallamainkban, mely oly ismerős, oly büvölő ". A középnemesi kuruckodó, cigányzenés affektáltságot mint népies elemet bevetitette Petőfinek alapjábanvéve kemény, férfias költészetébe. Beléjecsempészte a középnemesi sirvavigadó pátoszt s nem véletlen, hogy később a sokban Gyulaihoz tapadó Riedl ugy érezte, igazolnia kell Petőfit, mivel " egyszerüsége, közvetlensége ellentétben látszik lenni a magyar irodalom szónoki jellegével " s mivel nincs meg benne Vörösmarty "bus ünnepi pátosza ", a kötelező koturnus. Igy oldódott föl Petőfi plebejus demokratizmusa egy középnemesi érzelgős magyarkodásba.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

A "népi-nemzeti" irodalomszemlélet mérlege.

Bestilizálás egy középnemesi fejlődésvonalba, egy a középnemesség felől értelmezett nemzeti és demokratikus szemléletbe: ezek voltak a Gyulai-féle Petőfi-arckép pozitiv vonásai. Emögé a kiegyezés szellemébe megrajzolt portré mögé sorakozott fel az akadémia, az egyetem, a Kisfaludy Társaság, az iskola és az egész hivatalos Magyarország. Gyulai Pál és Beőthy Zsolt itéleteit visszhangozták kötelességszerüen még a XX. század elején is a kis tudós-akarnokok, a Budapesti Szemle cikkiri, a doktori értekezések szerzői, a szakvizsgázó tanárjelöltek, az iskolai dolgozatokat iró diákok. Sőt szelben ezen a szemüvegen keresztül látták Petőfit ~~részben~~ a jószándéku, társadalmi valóságunk mélyére törő emberek is. ~~Krudy Gyulát~~ Jellegzetes példa erre Krudy Gyula és Oláh Gábor.

Krudy Petőfiről szóló regényében a Negyvenes Években megrajzolta egyhelyt az egyik budai vendéglőben mulató Petőfit. A költő hallgatta egy cigányleány játékát "alig birt érzelmeivel, mig a cigányleány dalolt, a büszke, szinte dacos arcon a bánat és a szomoruság felhői telepedtek le. A cigányleány mintha csak neki dalolt volna." A dalokban ott kisértett " a pusztán a kedveséhez lovagló legény, a betyárcsárda vén cimbalmosa, a bujdosó kurucok ", s az ifju "utolsó pénzdarabját dobta a cigányleány tányérjába". Oláh Gábor Petőfi képzelete cimü 1909-ben megjelent tanulmányában feltünt az elmaradhatatlan volgai lovas, a magyarok külön istenének eszméje s a tanulmány kiemelte, hogy Petőfi előtt még a földünk is magyar ruhában jelent meg.

Gyulaiék jó munkát végeztek: az igazi Petőfi elé odaállitották középnemesi dzsentrivé stilizált mását s a hamisitvány mögött eltünt az eredeti. Ez az arckép a fejlődés folyamán egyre inkább torzult. Mindjobban és jobban megbosszulta magát, hogy 1867-ben a polgári fejlődés kérdéseit a középnemesség szellemében oldották meg, s az irodalom egyre inkább megsinylette, hogy Gyulaiék ezt a ~~[illegible]~~ megoldást a népi-nemzeti irodalom fogalmában törvénnyé szentesitették.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

Külön tanulmány feladata, hogy kifejtse, miként kisértett a kiegyezési megoldás az ellenforradalom gyöngysbokrétás népieskedő demokratizmusában, a szabódezsői tragikus magyarkodásban, abban a „kis-magyarság" felfogásban, amelyet Szekfü olyan élesen birált jobbról, az arisztokrácia felől. Ez az értekezés nem tér ki arra, hogy könnyitette meg ideológiai sikon a kiegyezési népi-nemzeti irodalmi szemlélet a fasizmus előretörését, mint zavarta ez össze a kibontakozás becsületes keresőit is. Itt csak annyit: irodalomtörténetünk meghami-

sitása a magyar irodalmi tudat elposványosodása Gyulainál kezdődött. Ha csirájukban is, de benne voltak meg azok az ellentétek, amelyek irodalomszemléletünk reakciójává válásához vezettek. Az ő vonalán haladva követték meg Adyt és József Attilát, vették el az igazi irodalmat és más oldalon minden látszólagos ellenmondás ellenére is ebben a szemléletben foggant végső soron a németlászlói kisebbségben-elmélet.

A jövő magyar irodalomtörténészének Gyulai nélkül, sőt Gyulai ellen kell megrajzolnia irodalmunk fejlődésének utját. Csak ugy találhat rá a benne élő igazi magyarságra, állithatja a fejlődésben elfoglalt helyére a Gyulai árnyékában eltünt Vajda Jánost, Tolnai Lajost s a többi izolált magyar alkotót, csak ugy veheti észre és értheti meg az igazi Petőfit

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

II.

A nyárspolgárok Petőfije.

Gyulai Pál ellenzéke.

1876-ban a kolozsvári Magyar Polgár cimü lapban Meltzl Hugó a kolozsvári egytem akkori német irodalom tanára cikket jelentetett meg "dr.Gyulai Pálról a Petőfi irodalom megalapitójáról" és sok kérdésben szembeszállt Gyulai megállapitásaival.Ugyanabban az évben alakitották meg a Gyulaiéktól monopolizált Kisfaludy Társaságból kiszorult irók a Petőfi Társaságot és elnöknek a Gyulai kritikák vörös posztóját Jókai Mórt választották meg.A század elejére "ez az elégedetlen irói clique,amely irodalmi céljaival sincs tisztában,s amelyet inkább pajtásság és személyes tekintetek füznek össze -ahogy Gyulai irta róluk a Társaság első közgyülésével kapcsolatban- többségre jutott a Kisfaludy Társaságban.S hiába dohogott Gyulai, hogy "nemsokára feleslegessé teszik saját társaságukat",hiába tiltakozott körömszakadtáig,még Lévay József vidéki elvonultságát sem kimélve,egyes tagok pl.a különös ellenzéki utat megtevő Apponyi Albert felvétele ellen,hiába ellenzte Bartók inditványát,az October 6-i szoborkoszoruzást,harca mininkább szélmalomharccá vált,vissza kellett vonulnia,kisebbségbe szorult,a közvélemény irányitása egyre inkább a Petőfi Társaság "elégedetlenjeinek" a kezébe siklott át.Hozzájuk csatlakozott Gyulai magántanára,s egykori tanitványa a "rétori természetü" Beöthy Zsolt is,akit -amint Gyulai rosszalón megjegyezte- "saját frázisaitól meitasult heve" odáig ragadott,hogy Jókait Arany és Petőfi mellé merte állitani.A kilencszázas évek első évtizedeiben már a nagyobbrészt a Petőfi Társaságban tömörült iróktól megrajzolt Petőfi arckép élt a köztudatban,az ő megállapitásaik szerint módositották Gyulai itéleteit,az ő Petőfi kultuszuk nyomán merevitették Petőfit szobrokba,az ő Petőfijük jelent meg az egyre gyarapodó filléres kiadványok cimlapjain,szellemükben készitették százszámra a Petőfi-olajlenyomatokat,az ő Petőfijük ágált a Petőfiről szóló szindarabokban s a füzetes ponyvaregények hasábjain.

Nem volt véletlen,hogy Gyulai ellenzékének első szervezkedése Petőfi nevében,a Petőfi Társaságban történt.Ezzel tiltakoztak a Gyulaitól képviselt hivatalos,akadémiai irodalom Arany kultusza ellen:"Érezhető....hogy ma nem ő /t.i.Petőfi/ uralkodik.Nem ő van divatban,bizonyos uralkodó k rökben az ő nevének emlegetése nem tartozik a jó hanghoz"-irta az elégedetlenek hallgatólagos vezére a nyers-

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

indulatu Vajda János. Az akadémikus irodalom másik nagy számüzöttje Tolnai Lajos pedig az egyik Petőfi Társasági ülésen megtámadta Petőfi "nemzeti klasszicista" birálóit s mint Gyulai a Budapesti Szemlében sértődötten megjegyezte: "egy csoport ferditést és rágalmat halmozott össze, támadva Kemény Zsigmondot, Aranyt, Erdélyit xx Salamont és Gyulait." Gyulaiék Széchényi politikai eszméivel kapcsolták össze a nemzeti klasszicizmus irodalmát és igy Petőfit is. Az ellenzék Petőfit Kosuthtal társitotta: "Ugy vagyunk vele, mint a turini önkéntes számüzöttel és az általa képviselt eszmékkel nem követjük, de müveinkben népszerübb, kegyltebb, mint azok közül bárki, aki ma aktuális" -irta Vajda János. Endrődi Sándor Petőfi költői forradalmát, Kossuth politikai forradalmához hasonlitotta. 1909 mga az akkori kultuszminiszter Apponyi Albert is ilyen szellemben nyilatkozott.

Ellenzékiek voltak ezek az irodalmi lázadók a politikában is. Ábrányi Emilt és a "kor legnépszerübb lirikusát", Bartók Lajost függetlenségi programmal választották meg képviselőnek. Szana Tamás, a Petőfi Társaság első titkára, Kosuthtal levelezett. A 48-as párt lapjában az Egyetértésben irta cikkeit Váradi Antal és Jakab Ödön. Endrödi Sándor Kossuthot és a 48-as forradalmat magasztaló ódákat irt. Ellenzékiként kezdte pályáját Dalmady Győző és xx Beöthy Zsolt legszükebb baráti köréhez tartozó Kozma Andor, Koboz, Bárd Miklós testvére is. Somogyi Gyula a szabad kőmüves mozgalomról irt röpiratokat. Szávai Gyula Dózsát és Martinovicsot választotta drámái főhőséül. A szocialista Palágyi Lajos bátyja, Vajda János Kammon kávéházbeli hü társa, Palágyi Menyhért és a dzsentri származásu Zempléni Árpád a szocializmussal kacérkodott. Az utóbbi volt az első a polgári irók közül, aki 1889-ben irt kéziratban maradt drámájában, a Munkásvezér-ben rokonszenvesnek tüntette fel a sztrájkot. Egyéni kapcsolatait tekintve ehhez a körhöz tartozott a szociáldemokrata Csizmadia Sándor is.

Az ellenzék irodalomtörténészei a Gyulaiéktól agyonhallgatott Meltzl Hugót a kolozsvári egyetem különös sorsu professzorát, a "petőfianizmus apostolát" tartották mesterüknek. Meltzl német egyetemeken végzett, Lipcsében évfolyamtársa és barátja volt Nietzschenek, rajongott Shcopenhauer filozófiájáért, állandó levelezésben állott Frauenstaedttel, a Schopenhauer hagyaték hordozójával. Bálványozta Geőtheőt, saját pénzén meginditotta az első irodalomtörténeti összehasonlító folyóiratot. Kolozsvári ujságok hasábjain meddő harcot folytatott az Akadémia, Gyulai Pálék vaskalaposság ellen. Európát képviselte a kiegyezéses Magyarországon. Az ő tanitványai voltak Ferenczi Zoltán, Csernátonyi Gyula, Jakab Ödön, Endrődi Sándor, Kristóf György,

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Bányai Elemér, Barabás Sándor, Kaczián Géza, majdnem mindnyájan, akik nevet jelentettek a korszak Petőfi-irodalmában.

Kitaszitott magányos irók, szenvedélyes függetlenési pártiak, a szocializmussal rokonszenvező értelmiségiek, meggyőződéses szabadkőmüvesek, aktiv szociáldemokraták és egy a hivatalos tudományos köröktől mellőzött, meghasonlott lelkü vidéki professzor rajongó tanitványai találtak egymésra és szerveződtek meg különböző uton-módon: a Petőfi Társaságban, közös folyóiratokban és közös kiadványokban. Egységes hangu nemzedékként jelentek meg az irodalomban. Közös vonásuk volt, hogy mindnyájan bizonyos mértékben ellenzékiek voltak és szemben álltak az Akadémiával, annak teljhatalmu urával, Gyulai Pállal.

Ellenzékiségük azonban nem tartott sokáig. A 90-es években Tisza bukása után a magyar liberalizmus kibomlásakor kezdtek lazulni soraik. Endrődi Sándor az antiszemita Magyar Szemle cikkiró lett. Egykori osztálytársa Wekerle megtette a képviselőházi napló szerkesztőjévé. Wlassich Gyula kultuszminiszter a nagykivetettnek, Vajda Jánosnak állami ajándékot juttatott. Palágyi Menyhért Tisza István Magyar Figyelőjében irta cikkeit, klerikális körök segitségével adta ki marxizmust cáfoló röpiratát s mint Kaiserling darmstadti Scule der Weisheit-jének tanárja, Klages barátja fejezte be életét. Müvei Rosenberg Mythos des XX. Jahrhunderts-jének ideáeteiben éltek tovább. Munkáspárti képviselő és Tisza házi publicistája lett Kozma Andor, most már nem a reakció, hanem a szocialisták ellen szórta bökkversei nyilait. A "királyfaló" Ábrányi Emil a Budapesti Hirlapban támadt a szocialistákra, Ferenci Zoltán a Magyar Figyelő hasábjain és az Akadémiában bizonygatta, hogy Petőfi egyszer sem használta ezt a szót : szocializmus. A szociáldemokrata Csizmadi Sándor pedig, bár nem hasonult teljesen át a hivatalos Magyarországhoz, a Szocializmus harálgain Rákosi Jenőék ujjongása közepette megtámadta Adyék "nyafogó irányzatát," "tébolydaköltészetét". A forradalom éveiben elárulta a szocializmus ügyét, az ellenforradalom alatt pedig fasisztaizü "Nemzeti Munkapártot" alakitott. Az egykori progressziv ellenzékiek mind reakciósakká váltak. Nagyobbrészt bekerültek a Kisfaludy Társaságba, az Akadémiába, egyetemi tanárok, magasrangu állami tisztviselők lettek belőlük. Szövetkeztek Beőthyvel, Rákosival, megbékültek Gyulai Pállal, megállapitásait beötvözték saját munkáikba s halálakor tiszta szivvel gyászolták benne irodalmi szemléletük egyik jelentős ősét. Adyék fellépésekor már ők jelentették irodalmi téren a hivatalos Magyarországot, a kiegyezési reakciót.

MTA FIL. INT.
[Lukács Arch.]

Mi volt az oka jobbratolódásuknak? Hogy lett az egykor

elkülönülő ellenzékből a hatalom konok védelmezője? Hogy váltak a Petőfi nevében induló harcos lázadók Petőfi reakciós meghamisitóivá? A kérdések mind egyre utalnak: milyen társadalmi élmény határozta meg cselekvésüket és milyen társadalmi tényezők alakitották ki irodalmi szemléletüket.

A nyárspolgár születése.

A nemzedék indulása a magyar kapitalista fejlődés nagy arányu kibontakozásával esett egybe. Nagyobbrészt az ötvenes években születtek, első tudatos élményeiket a kiegyezés utáni nagy gazdasági felfelendülés határozta meg. A Délibábok Hőse, Hübele Balázs még tájékozatlanul, idegenkedve viszonyult ehhez az uj Magyarországhoz, nem találta a helyét benne, a nemesi kuriák patriarchális levegőjéből nehéz volt az ugrás a vállalkozások rohanó világába. A 70-es évek regényirodalmának állandó problémája volt ez az életformaváltás. Az uj nemzedék már otthon volt a megváltozott Magyarországon, otthon érezte magát a kapitalista világ jellegzetes termékeiben a kávéházakban és a napilapok redakcióiban. Magyarországon ők képviselték először a kapitalista irói életformát; első tudatos szervezkedésüknek a Petőfi Társaságnak programmjába felvették az irói pálya függetlenségének a követelését. A polgári fejlődés eszméi itatták át őket. Endrődi Sándor Büchnerről, Vogtról és Buckleről irt cikkeket, az ő müveiket forditotta magyarra, versben üdvözölte a braziliai köztársaságot. Palágyi Menyhért látta, hogy "egészen más lett az ember viszonya a természethez, s ezzel együtt más a nemzetek életrendszere, s az életrendszeren belül más a magyar nemzet világtörténeti helyzete". Támadták a feudalis maradványokat, mintha Arisztidesz-Vajda János tanitványai lettek volna mindannyian. Kozma Andor a klerikalizmus, az antiszemitizmus, az agrárizmus és a megyei közigazgatás ellen irta éleshangu bökkverseit. Ábrányi Emil haragvó pátosszal ostorozta a királyokat és a nagy latifundiumok urait. Meltzl tanitványai feljegyzése szerint undorodott a "százéves letelepülésre készülő magyar maradiságtól". Látták a kiegyezés árulásjellegét, ezért csatlakoztak a függetlenségi párthoz, amely részint a polgárság részint a még mindig elégedetlenkedő középnemesség politikáját képviselte az uralkodó szabadelvü pártban elhelyezkedett arisztokráciával szemben. Érezték a 48-as forradalom mélyebb, társadalmi-politikai jelentőségét; Palágyi felkiáltott Petőfi könyvében: Hová fejlődött volna Magyarország, ha szabadságharcát diadalmasan fejezi be." Ugyanő hangsulyozta: "Ugyszólván a tizenkettedik órája ütött már annak, hogy közéletünket uj alapokra helyezzük. A megszokott

MTA FIL. INT. Lukács Arch.

politikai jelszavakkal együtt üres hüvelyek lettek azok a szépirodalmi jelszavak is,amelyek a ki egyezés ködös világán végig kavarogtak."A középnemesi alku ellen harcolt,a maga polgári forradalmát vivta ez a nemzedék a legjobbjai életmüvében is.Polgári Magyarországért küzdött Vajda János politikai röpirataiban és verseiben,a feudalis maradványokat gunyolták Tolnai Lajos sebtiben irt,laza regényei.A polgári és középnemesi szemlélet ütközött össze Aranynak és Reviczkynek a kozmopolitizmusról folytatott verses vitájában.

Petőfit nem a középnemesi "népi-nemzeti" költőnek látták többé:szembeszálltak Gyulai itéleteivel,a müköltőt hangsulyozták benne. Meltzl számszerüen kimutatta,milyen jelentéktelen rész Petőfi költészetében a népies elem.Felfigyeltek Petőfinek az emberiség fejlődésében vetett hitére,felfedezték benne a világszabadság hitvallóját,az "Egy gondolat" szerzőjét."Kiemelték,hogy "Petőfi az emberiség küldetés szempontjából nézi a magyarságot",a nemzeti eszmétől megihletett Petőfivel szembeállitották a polgári eszmék vonzásában élő költőt,a szabadságnak és az emberiségnek sikján megélt hazafiságnak a költőjét: "A nemzeti élet gyökeres átalakitása radikalizmus,olyké pen hogy népuralom legyen,demokrácia, és szabadság nyilvánuljon meg minden téren volt Petőfi egybefóglalt politikai eszméje.Költészetét ezen egy eszménynek rendelte alá."-irta Somogyi.Ferenczi igy jellemezte Petőfi politikai világnézetét:"politikai egyenlőséget akar és a nemzet osztályainak összeolvadását;tehát körülbelül ugyanazt,amit a megelőző polgári forradalmak zászlóikra irtak.".A Petőfit átértékelő uj nemzedéknek társadalmi élményei a polgári világban gyökereztek.A polgári igények felől birálták Gyulai müködését, ellenezték irodalompolitikáját,s végső soron innen magyarázódott Petőfi-kultuszok is.A középnemesi nemzeti klasszicizmus költői nagyságával,Arany Jánossal szemben ígenelték Petőfit a polgári forradalom "viharmadarát" a polgári világnézet költőjét.

A polgári fejlődés a XIX század közepén megszünt progressziv lenni.A kapitalizmus megélte első nagy válságait,Magyrországot az 1873-as válság érintette először sulyosabban;kitermelte gazdasági elveinek gyakorlati tagádásait,a különbö gazdasági megkötöttségeket. Megszerveződött az uj osztály az ipari protelariátus és kivülről fenyegette a polgári társadalmat.Nyilvánvalóvá váltak a polgári, kapitalista megoldás hibái,kitünt,hogy a fejlődésben polgári uton tovább előremenni nem lehet.S ezzel megkezdődött a polgárság rohamos jobbratolódása,a 48-as forradalmak analizise már ezt a jobbratotódást mutatja.A polgárság megmerevedett,uralkodóvá vált benne a krizis-élmény;lefelémenő,apologetikus szakaszába lépett.

Ez a fejlődés szükségszerüen befolyásolta a

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

polgári törekvések magyar képviselőit is.Endrődi Sándor Kisfaludy Társaságbeli székfoglaló versében igy irt:"A haladásnak áldott száza Kenyérért,koncért,szolgává szegődé,S almon rothad meg az erők legjava.".Meltzl a "a gyári emberportékának","az amerikánizmusnak,mindenx költészet ellenségének" a diadalát emlegette.Kozma Andor Petőfi ~~xxxxxx~~ szobra előtt felpanaszolta:"Ércszobrod ott áll a közteren,Silány és törpe kor tevé oda,Mely tud bámulni,de követni nem.Ezrével alkot gépet a jelen,De férfit,eszmét óh azt nem terem.".A kapitalizmus belső krizisét,nyilvánvalóvá vált müvészet és teljes ember ellenességét a kor ürességeként élték meg.A bomlásnak,a csődnek az élménye ott kisértettxx müveikben,gondoljunk csak Vajda vagy Reviczky oeuvrejére.

Polgári élmények a polgári fejlődés lefelé menő szakaszában ez volt ennek a nemzedéknek társadalmi valósága,innen vonódtak meg szükségszerü határai is.Egyöntetübben polgári uton fejlődő társadalmakban ebből az ellentétből született meg Flaubert müvészetbe zárkózó,Wilde cinikus és Schopenhauer élettagadó pesszimizmusa, s váltak általánossá a romantikus antikapitalizmus különböző formái~~ban~~. Magyarországon, ahol a polgári fejlődés éppen csak megkezdődött s feudális maradványok nehezitették utját s ahol éppen ezért élőbbek intenzivebbek voltak a polgári élmények a kapitalizmus ellentmondásainak megélése máskép fejeződött ki, más volt az ellentét élményének megjelenési formája. A legnagyobbak müvészetében, Reviczkyében, Vajdáéban ott kisértett ugyan Schopenhauer, feltünt az apologizáló polgárság pesszimizmusa. Meltzl a " Dunkh Aneisa, Anatta" /kin, mulandó, semmi/ buddhista imakezdetet ajánlotta Petőfi Felhők-jének mottójául. Azonban még náluk sem vezetett a kapitalizmus ellentéteinek megélése a polgári értékek s egyben minden érték tagadásához. Vajda Nádas tavonja és Credoja egymás szomszédságában született meg. Reviczky a Schopenhauer olvasásakor megirásával egyidőben hevült a világszabadságért. Nálunk szükségszerüen uralkodó szellemü létformává irodalomalakitó~~vá~~ élvonallá vált a nyárspolgárság, amely Nyugaton a harmadrangu irodalomba szorult, a vezető szellemeknél csak irónikusan ábrázolva jelent meg. Gondoljunk Flaubert Education Sentimentalja bordélyházba járó Arnold-jára.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

A nyárspolgár még igenelte a polgári fejlődést. Hitt a polgári értékek hatóerejében, de lehetetlennek érezte a társadalmi valóságnak szerintük történő formálását. Ezért eszményekké~~nt~~ csodálta őket. Merev ellentétbe került szemléletébe eszmény és valóság. Állandóan ott élt benne annak tudata, hogy a valóság az eszményektől lényegében különböző és változhatatlanul más. A konkrét cselekvésnél

egyre fontosabb lett tehát számára az absztrakt lelkesedés, a tettnél a magatartás, az élet tartalmánál annak formája. Megelégedett a rajongással, életformát csinált belőle s ennek meddő és hig pátoszában viszonylag jól érezte magát. A zuhogó frázisoknak, az üresen kongó ódáknak, az Ábrányi Emileknek a kora volt ez. A polgári fejlődés rothadási folyamatának megfelelően egyre fokozódott az eszmény és ~~a valóság közt a távolság. Mind elvontabbá és elvontabbá vált~~ a valóság közt a távolság. Mind elvontabbák és elvontabbá váltak az egykor konkrét tartalommal telitett értékek, mind nyárspolgáribbá vált a nyárspolgár, egyre puffogóbban szólt a frázis s mind jobban tolódott a reakcióba az egykor progressziv ellenzék.

Petőfi az "eszményhitü" költő.

A kor irodalmárai s nyomukban a közvélemény a maga nyárspolgári valóságélményéből magyarázta Petőfit. A forradalmár költő a közéleti tevékenység lázas igenlője nem fért be ebbe az élménykeretbe. Elmarasztalták a cselekvő Petőfit, kiselejtezték a cselekvés sodrában huzódó verseit. Palágyi kifogásolta, hogy Petőfi " komolyan összezavarta a költészet és poltitika határait", ezért ütköztek ki költészete szeplői, "forradalmi furrortól áthatott idegláz zas költeményei". Ferenczi Zoltán, aki nem véletlenül választotta élete jelmondatának Goethe szavait: " Gehe Du in heiterer Stille Deinem Weg zu Dir selbst ", "versbeszedett forradalmi vezércikkeknek"látta Petőfi poltikai költaményeit, Kardos Aladár elitélte az Apostol főhősét, hogy apostolhoz nem illően megölte a királyt. Meltzl ugy vélte, "ha Petőfi megismerkedik a józan németekkel /Kant, Lessing, Goethe, vagy csak egyedül Schoppenhauer/ sohasem süllyed oly képtelenségekbe és extrémekbe" s itt politikai lirájára gondolt. Költészete "legbibisebb"pontjának tartották "a közéleti ember és a magánember összeütközését", amely mögött voltaképpen ott lappang " a világfelfogás alapkérdéseinek a materialista és idealista gondolkodásnak bizonyos foku tisztázatlansága. ". Petőfiben csak "derengett" az az "alapigazság", hogy "minél igazábban az igazi boldogságra tör az ember, annál mélyebben meggyőződik, hogy az a földi életben nem érhető el". A primitivebben gondolkodó Kristóf ezt igy fogalmazta meg: "Petőfi nem gondolt arra, hogy az eszmét , a gondolatot a gyakorlati valóságtól óriási távolság választja el".

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Materializmus és idealizmus, valóság és eszmény szembeállitása szükségszerüen maga után vonta a közélet és magánélet elválasztását. A cselekvő közéleti ember, aki a valóságot alakitani akarja szembekerült a magánemberrel, aki több-kevesebb rezignációval tudomásulveszi az adott valóságot. A nyárspolgár társadalmi élménye

a kapitalizmus csődjének megélése cselekvés-,egyben közéletellenessé apolitikussá tette,viszont mivel még mindig hitt a polgári eszmék hatóerejében és igenelte a polgári uton történő fejlődést,mégis közéleti ember,politikus beállitottságu maradt.Ezt az ellentmondást hidalta át a sajátosan nyárspolgári magatartás:a szavakban,frázisokban való politizálás,ebben született meg a nyárspolgári üres pátosz,az eszményekért való nagyszáju.meddő lelkesedés.

Ptőfi ,a tettek lobogó pátoszában élő müvész a nyárspolgárok "eszményhitü" "idealista lelkületü" költőjévé vált. 48-49-es müveiről irva Somogyi megjegyezte,"a forradalmi láz és gyülölet mértéktelenségét megszakitják azonban világos,fényes pillanatok is.Ilyenkor fakadtak szerető lelkének legszebb virágai és még a haza és szabadság eszméjét érintő költeményekben is visszaadja a költészetnek a maga méltóságát".Ferenczi Zoltán azokat a szabadságról irt Petőfi-verseket érezte legnagyszerübbeknek,amelyekben "nincs semmi közpolitikai vonatkozás.Az eszme bennük egészen felemelve,s tiszta érzelmi vonatkozások ,megindulások karján jelenik meg.Ezért rendkivül nemesek,tiszták,nincs bennük semmi földi, semmi izgató,semmi vezércikkszerü,mely a szorosan vett politikai költészetben mindig kikerülhetetlen és nem kerülhette ki Petőfi sem."

"Eszményhitü költő" "eszményhivő lélek",ezek azok a jelzők,amelyek minduntalan visszatértek a nyárspolgári Petőfi-jellemzésekben.Kiemelték önzetlenségét,áldozatkészségét,elvhüségét, beszéltek "tiszta kebléről,melyet maga mond templomnak."A 9oo-as évek reprezentativ Petőfi kiadványnak a Petőfi-Almanachnak bevezető sorai igy jellemezték Petőfit:"Mennyit beszélnek a költő bohémságáról. Minő félreértés,minő tévedés...Petőfi éppen olyan nagy jellem,mint, amilyen nagy költő,moráljában,altruizmusában oly nemes és számitásnélküli,mint egy őskeresztény." Megszületett a nyárspolgárian korlátolt,szabolcskásan tiszta lelkü és egészséges Ptőfi,ahogy Hatvany Lajos találóan elnevezte "a mindig lelkesitő,folyton ágáló Talpra Magyar Sanyi". A cselekvő költő megint megbukott,énjének és költészetének jelentős része megint kiszorult az értékelésből.Az a valóságélmény,amelyről a Ferenczi Zoltánok vizsgálták a költőt nem birta el Petőfit a teljes embert, csupán az „uj Petőfiig" Szabolcska Mihályig ért fel.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

A Ptőfi-pátosz.

A nyárspolgár belső ellentmondásának megfelelően az eszményhivő apolitikus Pető fi mellé azonban odaállitott egy másikat is a polgári forradalom "viharmadarát",a cselekvő költőt,megélte Ptő-

fiben a polgárság hősi korszakának nagy alakját.Ez a cselekvő költő a világot valóság és eszmény ellentétébe merevitő nyárspolgári szemléletben azonban szükségszerűen csak martir,apostol lehetett. Ugyanaz a Palágyi,aki kifogásolta a közéleti embernek és a magánembernek az összekeverését,a költő "vértanui hajlandóságáért lelkesedett,s kiemelte,hogy Petőfi "martir koronára" vágyott.Ugyanezt a "martirhivatástudatot hangsulyozta benne Ferenczi is és rámutatott, hogy "halálával örök időkre bebizonyitotta,hogy valóban apostolnak termett".Petőfit "a praktikailag müködő polgárt megrovó Meltzl Hugó elragadtatással irt "messiási áldozatkészségéről".

Petőfi apostollá vált.Hasonló cimü müve,amelyet Gyulai még teljes egészében elvetett jelentőséget kapott,mint "saját hivatásáról táplált nézetének kifejezője.Hollósi Sándor drámává dolgozta fel,értekezések analizálták ki belőle a "martir hivatástudatával"telitett költőt.A "kanti morál és kötelesség erkölcsi magaslatán" álló Ferenczi Zoltán,a költő legszorgalmasabb nyárspolgári magyarázója hangsulyozta Petőfiben "nagyszerü lemondását minden földi boldogságról az eszmének és a hivatásnak szentelt életáldozat érdekében".Ugy látta,hogy" tulajdonképpen az a meggyőződés egész gondolkozásának lényege,mely szerint a nagyság földi sorsa a szenvedés,a anyg feladatra való elhivatás meg az apostolság,eszmebajnokság meg martirium elválaszthatatlan."Apostol,próféta,reformátor, martir ezekbe a fogalmakba igyekeztek felszivni a költő életét. A presbitáriánus lelkészi multtal rendelkező Kaciány Géza a Golgothai Krisztushoz hasonlitotta,Barabás Ábel pedig egy "XIX.századi prófétát -látott benne- aki eljött,hogy Krisztus tanitásait uj formában jelentsse ki."

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

Két Petőfi élt egymásmellett a nyárspolgár tudatában.Az egyik "egyszerü,természetes naivsággal" lelkesedett és szabolcskamihályosan tiszta egészséges világából énekelte az örök eszményeket, "szivében az éggel az égre tekintett"s álmokat üzve belebámult a csillagos éjbe".A másik "országbujdosó,nyugtalan életü apostol"volt aki "ujjongva rohant be a tisztitó zivatarba" sminit Máté Lajos Petőfi cimü "történelmi szinjátékának" hőse az Egy gondolat bánt engemet végső sorait szavalva halt meg a segesvári csatatéren.A Talpramagyar Sanyi mellett ott állt,megint Hatvany Lajos ironikus szavait idézve, az a Petőfi "aki ... aki vakon,boldogan,lelkesen rohant neki a kozák pikájának,hogy önvérével irhassa a mezőre:Éljenek a 48-as eszmények!Éljen a haza!Éljen a szabadság!"Az eszményhitü Petőfi bizonyára ódát irt volna apostol másához,ahogy azt Martók Lajos meg is követelte tőle Petőfi szobra előtt cimü versében:"Ez ércszobornak zendüljön meg ajka Olvadjon önzenéje lánghevébe!Mert méltó dalba őt

ki foglalandja Hogy lelkesitve lelke is elégjen.".

A cselekvő költő „az apostol" nem volt többé valóság, hanem, mint minden polgári érték, eszme, ideál. "Eszménnyé lettél bujdosó diák"-irta róla Zempléni Árpád. Sashoz hasonlitották "aki fent szülemett és felettünk fénylő, mint az ideál". Üstökös, hatalmas álló csillag tündöklő fényes nap, vakmerő tüneményes szellem, félisten, „isten ..elszakadt zengő része: ezek a megjelölések tértek vissza lépten nyomon a kor Petőfi irodalmában a bőbeszédüen semmitmondó Petőfi-ódákban. Lefoszlott róla minden földi, anyagi, élete és halála között elmosódott a határvonal, valóságos léte felolvadt az ideák anyagtalán világába, ahogy Ábrányi Emil irta róla: "tisztán olvadt át a halhatatlanságba! Csupa lélek volt, por nem maradt utána". Vagy ahogy Bárd Miklós idealizálása átstilizálta a költőt: "Csodamadár szép büszke hattyu Mely dalban önmagát emésztve Ujjongva járt viharba-vészbe S mikor egy villám sziven érte Meglobbant, s elhamvadt a légbe".

Az eszménnyé csodált költő ~~költő~~ életét, egyéniségét nem lehetett többé megérteni, a kor valóságából felfejteni, csodaszerü varázzsá, mitosszá, hősi éposszá, őserővé, különös fanasztikus jelnséggé, elirracionalizált, örök fiatalsággá vált, olyannak ~~xxxxxxxx~~ tekintették, mint a „teremtést titokzatosnak és kiismerhetetlennek". Az eszménnyé hamisitott valóság eltünt a mitizáló kifejezések irracionális ködében, a nagy szavak kongó ürességében. Petőfi életének konkrét tartalma elsikkadt, konkrét forradalmisága, forradalmi költészete elveszett az eszmény messzeségében, csak az üres keret, a sablonos "apostolság volt látható. A nyárspolgár csodáló bámulásra, szónoklatok tartására, ünneplésre, ódairásra született, s igy viszonyult Petőfihez, a polgárság héroikus korszakának nagy alakjához, a nemalkuvó polgári forradalmárhoz is. Ahogy Hatvany Lajos irta "szavaltak, üvöltöttek sőt bömböltek kiüritvén a lángbort a billikomból szállván ezen közben ~~Petőfi~~ Petőfi dicsőült szelleméhez." Gellért Oszkár találó szavaival "petőfi pátoszban" uszott ekkor egész Magyarország.

MTA FIL. INT. Lukács Arch.

A Petőfi Pátosz a Petőfi Társaságból indult ki. A társaság adta ki igaz, hogy németből forditva az első részletes Petőfi életrajzot, de ebből a körből került ki az első alapos felkészültséggel összecédulázott Petőfi életrajz irója, Ferenczi Zoltán is. Megindultak a Petőfi kultusznak szentelt folyóiratok, a Szalágyi és Ábrányi Emil szerkesztette Koszoru, Ferenczi és Csernátonyi szerkesztésében pedig a Meltzltől kezdeményezett, a Goethe Jahrbuchot utánzó

Petőfi Muzeum.A folyóiratok egy pár évfolyam után megszüntek ugyan, de jöttek helyettük a Petőfi Albumon,a Petőfi Almachok,a Petőfi naptárok.Egymásután jelentek meg xxxxxxxxx olcsó és diszes kiadásban vegy gyest Petőfi müvei.Tucatjával keletkeztek a Petőfi tanulmányok.Ügyes ügynökök kispolgári iparosoktól kezdve bécsi bankárokig mindenütt elhelyezték a Petőfi Könyvtárnak diszes kiállitásu,de nagyobbrészt silánytartalmu harminc kötetét.Tömegivel születtek a Ptőfihez irt ódák,,a Petőfi dalok.A kor legdivatosabb zeneszerzője,Hubay Jenő, Ferenczi Zoltán sógora,maga negyven Petőfi verset zenésitett meg.S mivel,mint Gyulai rosszmájuan megjegyezte " a Petőfi Társaság kedveli az ünnepélyeket",egymást érték a Petőfi ünnepélyek.Kéri Gyula és társai járták az országot,keresték az embereket,akik még életben látták Petőfit,feljegyezték és kiadták fontoskodó visszaemlékezéseiket.Összeszedtek minden tárgyat,amely Petőfivel valamilyen kapcsolatban volt,a széket,amelyen a költő egyszer ült,a csuprot,amelyből valaha ivott.19o2-ben még Széll Kálmán a miniszterelnök és Wlassich Gyula a kultuszminiszter is foglalkozott egy koponyaügyével,x,mivel az állitólag Petőfié volt,s a lapok heteken keresztül cikkeztek,sőt vezércikkeztek erről a koponyáról.Bartók,Endrődi és Bródy Sándor felvetették a Petőfi Ház eszméjét,s Hercegh Ferenc a Petőfi Ház hölgybizottságának xxxxxxxxxxx "az emelkedett ellkü urinőknek,az arisztokrata és az előkelő pénzvilág hölgyeinek" segitségével valóra váltotta a gondolatot.19o9-ben a hölgybizottság elnöknője,az akkori kultuszminiszterbek Apponyi Albertnek a felesége ünnepélyes keretek között megnyitotta a Ptőfi Házat,s Ady Endre dühödt őszinteséggel jegyezte fel:"Petőfi lényének meghamisitására összeálltak bigott mágnás nőstények,beérkezett nagy irók,rabszolgatartók és diakonusok."

A Petőfi életrajzoktól,a komoly Petőfi kultusznak szentelt folyóitatoktól a Ptőfi Almanach vezércikkgyüjteményéig, a Ptőfi Ház humbugjáig vitt az ut.Ez jelezte hogy ürült ki,tolódott mind távolabb és távolabb az eszmény,hogy vált Petőfi egyre inkább üres jelszóvá,frázissá.Az eszménnyé stilizált Petőfiben lassanként elsikkadt az élet minden konkrét tartalma az élet formális elemei mögött,alakja egyre inkább absztrakcióvá,puszta magatartássá,matematikai képletté vált,amelybe tetszés szerint lehetett behyettesiteni a számokatA dunaparti szobor csupa pózemberében testesült meg az ideállá közömbösitett nyárspolgári Petőfi.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi

Petőfi a filozófus költő.

Palágy Petőfi könyvében vitázott az addigi Petőfi kritikával,amely "egyre terjengősebben fejtegette,hogy régebbi költők, valamint a népköltészet tudós ismerői és gyüjtői,továbbá a korszellem-